

Krameriuss 5

Digital library

Terms of use

The library provides access to digitalized documents only for non-commercial, scientific and education purposes. Some of documents are subject to copyright. Using digital library and generating digitized copy of the document, the user agrees to comply these terms of use which must be included in each copy. Any further copying material from digital libraries is not possible without any written permission of the library.

Main title: **Ottův slovník naučný**

Vydavatel: **J. Otto**

Vydáváno v letech: **1900**

Periodical volume number: **16**

Periodical item's number: **16**

Pages: **[1a], [1b], [1c], 717, 718, 719**

OTTŮV
SLOVNÍK NAUČNÝ.

ILLUSTROVANÁ
ENCYKLOPÆDIE OBECNÝCH VĚDOMOSTÍ.

ŠESTNÁCTÝ DÍL.

Lih — Media.

S 15 PŘÍLOHAMI A 178 VYOBRAZENÍMI V TEXTU.

1900.

VYDAVATEL A NAKLADATEL J. OTTO V PRAZE.

TISKEM ČESKÉ GRAFICKÉ SPOLEČNOSTI »UNIE« V PRAZE.

275259

VEŠKERÁ PRÁVA SE VYHRAZUJÍ.

NÁRODNÍ KNIHOVNA

1001569476

Nově přibylí spolupracovníci.

Beroušek František, inženýr ve Dvoře Králové n. L. <i>Beroušek.</i>	Slč. Nádherná Olga, posluchačka filo- sophie v Praze <i>O.Ná.</i>
Daneš Jiří, posluchač filosofie v Praze <i>dš.</i>	Nosek Antonín, gymnasijsní professor v Čáslavi <i>Nsk.</i>
Slč. Honzáková Albina, posluchačka filosofie v Praze <i>Hzk.</i>	Novák Vladimír, docent na universitě v Praze <i>nvk.</i>
Hromas K., c. k. inženýr v Praze . . . <i>KHs.</i>	Schnabel Boleslav, expeditor »Maticе české« <i>bk.</i>
Kubín Josef, prof. c. k. reál. škol v Bu- dějovicích <i>Kbn.</i>	

Zemřelí spolupracovníci.

Fahoun František, professor na reálce v Ra- kovníce, † 10. května 1900.	Pokorný Martin, ředitel čes. reálného gym- nasia v. v. v Praze, † 31. ledna 1900.
Kušta Jan, professor na české reálce v Praze, † 1. dubna 1900.	Pšenička Josef, professor při vyšší reálce v Karlíně, † 13. září 1900.
MUDr. Michl František, professor na české universitě v Praze, † 2. srpna 1900.	

připomíná se tím jménem po prvé za Vladislava Łokietka (1305—33) proti *Maiores Polonia*, t. j. staršímu Polsku (t. zv. Velkopolsku). Prvotně obsahovalo poříčí horní a částečně střední Visly, záp. Beskydy a Tatry, nížinu Viselskou, výšinu Sandoměřskou a Lubelskou (na sev. po Pilici a na vých. po Vepř i Vislok). Unii lubelskou (v. t.) bylo **M.** značně rozšířeno, tak že na sklonku »Rzeczy Pospolité« patřila k němu: 1. vojevodství Krakovské s knížectvími Osvětimským, Zátorským i Sěverským a staroststvím Spišským, 2. vojev. Sandoměřské, 3. vojev. Kijevské, 4. ruské s Haličí a zemí Chełmskou, 5. Volyň, 6. Podolí, 7. vojevodství Lubelské, 8. vojev. Belské, 9. Podlasí, 10. vojev. Bracławské a 11. na čas i vojev. Černigovské.

von **Malortie** Karl Otto Unico Ernst, spisov. něm. (* 1804 — † 1887 v Hannoveru). Studoval práva a stal se správcem dvora vév. Arnošta Aug. z Cumberlandu v Berlíně, pak téhož vévody jakožto krále hannoverského r. 1837 cestovním maršálem a r. 1862 ministrem král. domu. Důležitější jest jeho činnost spisovatelská, odnášející se většinou k dějinám jeho dvora; z četných jeho spisů uvádíme: *Der Hofmarschall* (Hannover, 1842, 3. vyd. 1867); *Der hannoversche Hof unter Kurfürst Ernst August* (t., 1847); *Beiträge zur Geschichte d. braunschweig-lüneburgischen Hauses u. Hofes* (t., 1860—64, 7 sv.); *König Ernst August* (t., 1861); *Hannoverscher Geschichtskalender* (t., 1878); *Das Menü* (3. vyd. 1887, 2 sv.); *Feine Küche* (3. vyd. 1887).

Malorusové, větev velikého národa ruského, nazývající se v Rakousko-Uhersku Rusiny, Rusnaky, adj. *ruskij*, *rusnackij*, v Rusku obyčejně křesťané (sedláci) nebo pravoslavní. Ale takového souborného názvu užívají venkované dosti zřídka. Nejčastěji a nejráději jmenují se místními názvy, užívanými v blízkém nebo dalekém okolí. Těchto místních názvů u **M-sů** jest veliký počet; pro příklad podáme jich několik: Hunjanici, Bljachové, Verchovinci, Dolišnjakové, Lemkové, Sotakové, Bojkové, Huculové, Pokutané, Podolané, Čornomorci, Kubánci atd. Intelligentní **M.** nazývají se v řeči i v literatuře v Rakousko-Uhersku Rusíni, ruský, v Rusku Ukrajinec, ukrajinský. Tyto názvy měly též všeobecný význam pro označení celé národnosti, ale obyčejně s přívlastkem »ukrajinský Rusín« (u rakouských **M-sů**), »rakouští Ukrajinci« (v Rusku). Názvy ty zachovaly se dosud u rakousko-uherských Rusínů v řeči, ale v literatuře byl přijat název Ukrajinec-Rusín, ukrajinsko-ruský k soubornému označení celého národa, což netrvalo však dlouho, sotva několik let. V pravdě vyskytuje se dosud, avšak počíná jej vytlačovati nový název Ukrajinec, ukrajinský, který nabývá práva občanského v celé literatuře. Nejbližší sousedé nazývají **M-sy** takto: 1. Velkorusové: Malorossy (Малороссы), Južnorossy (Южнороссы), v poslední době též Rusiny (Русины), adj. *ru-*

sinskij (русинский); 2. Poláci: Rusiny, Ukrajíncy, adj. *ruski* a *rusiński*, *ukraiński*; 3. Maďaři: Ruthén, Kis-Orosz; 4. Němci: Ruthenen, Kleinrussen. Některé z těchto názvů mají za sebou dosti starou historii.

Počet všech **M-sů** není znám dosti přesně. Vysvětlují to mnohé příčiny, z nichž nejhlavnější jest ta, že **M.** nemají své říše, a ti, kteří nad nimi vládnou, nestarají se příliš o přesné spočítání maloruského obyvatelstva. Naopak snaží se spíše co nejvíce stlačit jejich počet na prospěch své panující národnosti. Druhou důležitou příčinou nepřesnosti číslic jest ta, že v říších, kde sídlí **M.**, neděje se sčítání obyvatelstva současně: číslice rakousko-uherské o **M-sech** jsou z r. 1890, ruské z r. 1897. Jest na bíle dni, že počet obyvatelstva mohl se mezitím značně změnit. Přibližně jeví se počet **M-sů** takto:

Rusko.

Poltavská oblast	2,794.756 duší
Podolí	3,031.040 »
Volyň	2,999.546 »
kijevská oblast	3,564.433 »
chersonská oblast	2,728.508 »
charkovská oblast	2,510.378 »
černigovská oblast	2,322.007 »
jekatěrinoslavská oblast	2,112.651 »
tavrická oblast	1,443.835 »
černomořská oblast	1,977.337 »

úhrnem . 25,482.231 duší.

Takový jest počet obyvatelstva maloruských gubernií v Rusku. Rozumí se, že v tomto počtu jest zahrnuto i pohyblivé obyvatelstvo, jmenovitě městské, ale uvážíme-li, že **M.** žijí ještě v jiných guberniích, někde značným počtem, jehož však z nedostatku veškerých zpráv nelze stanoviti, jako na př. v gub. siedlecké, lublinské, grodenské (tak řečená »Cholmská Ruś«), kurské, voroněžské, doněcké a bessarabské, nabudeme přesvědčení, že sčítáním udaný počet **M-sů** není přehnan, nýbrž spíše stlačen. Přesné čísla však není.

Předlitavsko.

Halič	2,835.674 duší
Bukovina	268.367 »
jiné země	1.180 »

úhrnem . 3,105.221 duší.

Ani tento počet není přesný, neboť mnozí **M.** přiznávají se v Haliči k národnosti polské, v Bukovině k rumunské. Na základě přirovnání úředních dat s daty schematických vydávaných rus. konsistořemi v Haliči jest v Rakousku 3,133.283 **M-sů**.

Uhry.

Bačsko-bodrožská župa	9.112
berežská župa	94.650
borsodská župa	350
zemplinská župa	34.610
marmarošská župa	147.474
szatmárská župa	1.332
spišská župa	17.930
ugočská župa	33.348
ungská župa	53.302
šaryšská župa	38.175

úhrnem . 430.282

Dle schematismův obou uhersko-ruských diécesí (mukačovské a prjativské) je v nich Rusínů 488.889 duší. Z přirovnání úředních dat s církevními připadá na Rusíny 537.962 duší. Kdo zná uhersko-ruské poměry, kdo ví, jak tamní Rusíny počítají brzo k Maďarům, brzo ke Slovákům, kdo nahlédne konečně do nejstarších statistických sborníků a přesvědčí se, že počet Rusínů v Uhrách téměř nevzrůstá, nebude zajisté pokládati poslední číslici za přehnanou.

M-sů jest tedy dle úředních zpráv:

v Rusku	25,482.231
v Předlitavsku	3,105.221
v Uhrách	430.282

úhrnem . 29,017.734

Uvážíme-li dodatečně, že není zde uveden počet **M-sů** ve Spoj. Obcích sev.-amer. (kol 100.000), v Kanadě (kol 20.000), Brazílii (kol 30.000), Sibiři, Turkistáně, Korei, — usoudíme, že počet všech **M-sů** přesahuje daleko 30,000.000 duší a že počtem vyrovnávají se druhým národům slovanským, třeba že výjimečné poměry, v jakých žijí, nedopřály jim dosud v kultuře postaviti se jim po bok.

Národopisné hranice. Území osazené kompaktně **M-sy**, jest značně rozsáhlé. Prostírá se v jižní části vých. Evropy a zabírá prostor kol 820.000 km^2 ; jest tedy větší Rakousko-Uherského mocnářství. V délce táhne se od Popradu až za Volhu (kol 180 km), v šíři od Mglina po Perekop (kol 80 km). Národopisná hranice, jež odděluje **M-sy** od sousedních národů, jest velmi neurčitá a nesehná ji zjistiti; na nejednom místě **M.** jsou tak pomíšeni se sousedy, že nelze říci, kde přestávají jedni a začínají druhí. Nejdále na západ žijí **M.** v Karpatech za Popradem ve vsích: Białawoda, Czarnawoda, Szlachtowa a Jaworki. Odtud udávají hranice na východ městečka Grybów, Gorlice, Żmigród, Dukla a Rymanów; všude tato městečka na předhoří jsou polská, kdežto vesnice v horách jsou maloruské. Od Rymanowa **M.** žijí již na předhoří, a to po obou březích Sanu až za Przemyśl; v rovině dělí San **M-sy** od Poláků (Mazurů). V Rusku hranice mezi **M-sy** a Poláky dotýká se míst: Bělgoraj, Zamoście, Krasnostaw, Lubartów, Luków, Siedlce až po Nur na Bugu. Odtud postupuje hranice poněkud proti Bugu do Drohičina, ale brzo opouští Bug, u Bělaku obrací se k hoření Narvě, kde **M.** již stýkají se s Bělorusy. Od zřídla Narvy postupuje hranice mezi **M-sy** a Bělorusy podél Pružan na ř. Jasioldu a dále na ř. Pripet. Od ústí Pripeti jde Dněstrem až k ústí Sože a dále podél hranice černigovské gub. více méně na Novozybkov, Suraz a Mglin. Hranice zatáčí se odtud na jih přes Pocep, Pogar, Seredinu Budu, zabočujíc náhle na západ, vylučuje putivelský okruh pro Velkorusy, ale od Konotopu obrací se opět na východ, přidržuje se Bělopoje, Sudže, Miropole, Bělgorodu a Oskolu. Kol Valujek vylučuje mnoho velkoruských míst a přes Birjuči, Ostrogožsk dostihuje Donu. Za Do-

nem není již mnoho celkového maloruského území, nýbrž pouze veliké osady mezi jinými národy. Maloruské území jest tam za Pavlovskem, Kalačem až do Novochooperska, kdežto veliké osady mezi jinými národy, nejvíce mezi Velkorusy, pod ř. Tersou, Medvědicí, Volhou. Levý břeh Volhy od ústí ř. Malého Irtyše jest obydlen nejvíce **M-sy**. Zabočila-li hranice u Pavlovska na východ od Donu, tedy od Novochooperska, zatáčí se náhle na jih, překročuje Don na vých. od Bogučaru, dotýká se vrchního toku ř. Kalitvy a jejích přítoků, stáčí se na západ a dostupuje k Donci před Slavjanoserbskem, jde podél Donce, opouští jej při ústí ř. Luganky a obrací se přímo na jih k ústí Donu. U Rostova přechází na druhý břeh Donu, a zde v pokavkázském kraji se ztrácí, neboť **M.** a Velkorusové jsou zde tak pomíšeni, že žijí vedle sebe téměř v každé vsi. Ale přece převládají Velkorusové pod hoření Kubaní, Těrekem, Kumou a Kalausem, kdežto **M.** žijí pod dolní Kubaní a Její a v přístavu Novorossijsku dosahují Černého moře. Dále jde hranice mořem Černým, Azovským a Shnilým a přes Perekop přechází znova na Černé moře k ústí Dněstru. Nad Dněstrem obyvatelstvo jest velmi pomíšeno. Po obou březích limanu dněsterského jsou maloruské obce, ale výše na řece **M.** jsou pomíšeni s Rumuny, a to po obou březích tak, že u Bender a Dubosar převládají Rumuni, u Sorok a Atak **M.** U Ušice a Chotinu žijí již **M.** sami po obou březích Dněstru, kdežto jednotlivých maloruských obcí rozptýleno jest veliké množství po celé Bessarabii. U Novoselice pokračuje hranice opět na půdu rakouskou, do Bukoviny. Tam zabírají **M.** severní a záp. část. Přes Kirlibabu přechází hranice do Uher. Nad ř. Višovou sousedí **M.** ještě s Rumuny, kdežto nad Tisou stýkají se s Maďary. Hranice mezi **M-sy** a Maďary postupuje od Husztu za Munkáč na Užhorod (Ungvár) k Ujhelu. Za Ujhelem u Košic a Prešova **M.** sousedí již se Slováky, a hranice postupuje nejvíce po ř. Teplé až do toho místa za Popradem, kde leží ves Szlachtowa.

Nářečí. Maloruská dialektologie není ještě tak propracována, aby bylo možno dospěti na jejím základě k závěrečným úsudkům. Proto podávající orientační rozdělení malorus. nářečí nepokládáme je za přesné, neboť přesnější dialektologické badání musí je změnit. Rozdělení toto opírá se hlavně na výzkumech Ohonovského, Čubinského a Michalčuka. Dle nich rozeznávají se čtyři hlavní maloruská nářečí: I. Jižní maloruské nářečí. Zabírá malou část minské a grodenské gub., velkou část Volyně a Podolí a prostranství v Bessarabii, téměř celou gub. kijevskou, již. část gub. černigovské, celou gub. poltavskou, charkovskou, jekatěrinoslavskou, kraje černomořských a azovských kozáků, tavrickou oblast s výjimkou Krymu, velkou část gub. chersonské a voroněžské a jihozáp. část gub. kurské. Toto nářečí dělí se na tři podnářečí: 1. severoukra-

jinské; 2. středoukrajinské a 3. jihoukrajinské čili stepní. Severoukrajinské podnářečí jest nejdůležitější, neboť psali jím nejlepší spisovatelé a povznesli je na stupeň řeči literární. — II. Severomalorské nářečí čili poleské. Toto nářečí zabírá sev.-záp. část černigovské gub. až po ř. Desnu, sev. kout kijevského okruhu a okruh radomyšsko-kijevské gub., záp. část Volyně a již. část grodenské a siedlecké gub. Rozpadá se na tři podnářečí: 1. černigovské podnářečí činí přechod k velikorus. a běloruskému; 2. vlastní severomalorské, zabírajší kdysi oblasti starých Drevljanů; 3. poleské podnářečí a 4. černoruské podnářečí, jež vyskytuje se v sídlech starých Dregovičův a má mnoho příbuzného s nářečím běloruským. — III. Červenoruské nářečí. Zaujímá: a) v Rusku záp. část podolské a volyňské gub., záp. část chotinského okruhu v Bessarabii, velkou část lublinské gub. a t. zv. Povislí; b) v Rakousko-Uhersku vých. část Haliče a sev.-záp. část Bukoviny. Dělí se na dvě podnářečí: 1. podolsko-volyňské; 2. haličské nebo dněsterské. — IV. Horské čili karpatské nářečí. Zabírá jih.-záp. část Bukoviny, horské okresy Haliče až k Popradu a Uherskou Rus. Možná v něm rozeznávati podnářečí: 1. Čistě malorské neboli horácké, jakým mluví bukov. i halič. Huculové a Bojkové a obyvatelé uherských žup: marmarošské, ugočské, berežské, unské a zemplinské v sev.-záp. části; 2. pomíšené nebo krajové, vyznačující se tím, že má nepohyblivý přízvuk a nevelikou příměs polských a slováckých živelů. Mluví jím haličtí Lemkové, žijící v okresích: Lisko, Sanok, Krosno, Gorlice, Grybów, Jaslo, Nowy Sącz a v několika místech okresů Turky a Raševa, dále uherští Rusíni, žijící v sev.-záp. Zemplinsku, v sev. částech žup šaryšské a sev. spišské; 3. slovácko-malorské, značně poslovenčené; tohoto užívají obyvatelé jižní části žup zemplinské, šaryšské, spišské, abaujské a kolonie v Bačce a v okolí Srému.

V. Hn.

Dějiny. Ukrajinský (malorský) národ připomíná se v dějinách po prvé pod názvem Antů jako část veliké slovanské rodiny, která u Ptolemaea (II. stol.) nese název Venedů. V polovici VI. stol. zaujímají Antové prostranství mezi Dněstrem a Donem, zahájivše kolonizaci již ve IV. stol. Mezi jiným tísnilo Slované, kteří sídlili na západ od Dněstru, tlačí je do balkánských a středodunajských zemí a zároveň sami přicházejí k Dunaji (VII. až XIX. stol.). Současně osazují Antové země pokarpatské, opuštěné Chorvaty a Srby po jejich odchodu na jih (VII. stol.). Vedli časté války, obranné i loupežné, prvnější s Goty a Avary, druhé s císařstvím Byzantským. V pol. VI. stol. byli podmaněni Avary a tím zanikl jejich název. S úpadkem říše Avarské (2. čtvrt VII. stol.) plémě ukrajinské mohlo svobodně rozvíjeti svůj expansivní vzrůst a od 2. pol. IX. stol. (příchod Uhrů a Pečeněhů z krajů za Donem) dosahuje svého dřívějšího rozvoje.

V X.—XI. stol. můžeme již oddělití přesně vnitřní skupenství jednotlivých ukrajinských kmenů: Poljané po pravém břehu Dněpru v okolí Kijeva, střediska kmene a jeho historického života; Sěverjané po lev. břehu Dněpru nad Desnou; Drevljané na záp. od Poljanů, nad Tětřevem a Slučí do Pripetu a Dněpru; Uhličtí po pr. břehu dolního Dněpru; Tivercí mezi Dněstrem a Dunajem; Ulučičtí nad horním Bugem, Slučí a Horiní; Dulěbi nad Bugem. Poslední záp. hranicí byla řeka Wěpř a Tatry, ano i dále za ně, neboť po celých úvodích Tisy a Dunaje šířila se ukrajinská kolonisace. Koncem 1. pol. IX. stol. ukrajinská kolonisace dosahovala až k Donu, ale Uhři a Pečenězi zatlačili Ukrajince zpět k Dněpru.

Kulturně stál ukrajinský národ v IX. st. dosti vysoko. Kovové a ozdobnické výrobky byly již domácí, všeobecně zabýval se rolnictvím, sadařstvím, chovem dobytka, včelařstvím vedle honby a rybolovu a ve značné míře vnějším i domácím obchodem. Rozvoj v obchodu podporovaly hlavně Dněpr a Černé moře. Předmětem obchodu byly nejenom suroviny přírodní i vypěstované, ale i místní výrobky. Předkřesťanské náboženství **M-sů** založeno bylo na kultě přírody, přesné mythologie té doby nelze však stanoviti. Hlavními bohy byli pán hromu a blesku Perun, Daždbog, dárce pozemského života a dobra, rovněž bůh slunce, Veles, opatrovník dobytka, hospodářství. Ostatní jména jsou z větší části nejasná a nejistá, přece však bylo mnoho nižších božstev; chrámů snad vůbec nebylo. Kult náboženský byl slabě rozvit. **M.** věřil v nesmrtelnost duše.

Základní formou společenské organizace byla rodina. Z ní skládal se rod, skupina rodů tvořila hromadu. V dalším rozvoji společenské zřízení přechází z rodinného principu v teritoriální, počínajíc městem, jež bylo ochranou v době nepřátelských útoků. Při dalším seskupení rozhodoval již ethnografický živel.

Jak nejstarší historická svědectví ukazují, **M.** prvotně, jako jiní Slované, nevytvořili jednotné státní organizace, žili a spravovali se hromadami, které nežily mezi sebou vždy v přátelství. Byli jednotlivci, kteří dovedli domoci se širšího významu, jmenovitě ve válce (hlavně v VI. stol.), ale moc jejich neprostránila se na celý národ a byla v celku závislá na věci. Mimo to každý jednotlivý kmen měl celkovou organizaci a svého náčelníka — knížete, jenž však neměl příliš veliké moci a byl podřízen vůli staršin. V VIII. st. tlačí se do popředí kmen Poljanů v okolí Kijeva a buduje silný státní organismus (otázka, byl-li tento organismus dílem místního života nebo zanesen od severu Varjagy, jest dosud sporná), což vyznačuje se výpravami na Cařihrad, pochody na Černé moře. Hlavní vojenský živel v těchto pochodech představovaly družiny skandinávských Varjagů, kteří vstu-